

Козаченко Роман Анатолійович,

викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0643-3945>

ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

У статті досліджується взаємозв'язок між політичним режимом і розвитком правової системи. Особливу увагу приділено аналізу впливу різних типів політичних режимів – демократичних, авторитарних і гібридних – на формування та функціонування правових інститутів. Розглянуто способи визначення політичними режимами характеру правового регулювання, а також роль правової системи як інструменту підтримки стабільності держави або контролю за суспільством. Проаналізовано, як демократичні режими сприяють захисту прав людини та забезпеченню верховенства права, тоді як авторитарні та гібридні режими часто використовують правову систему для обмеження прав і свобод громадян.

Ключові слова: політичний режим, правова система, демократія, авторитаризм, гібридні режими, права людини, правові реформи.

Постановка проблеми. Політичний режим є важливим елементом соціально-політичної структури будь-якої країни, оскільки визначає основні принципи функціонування влади, правові норми й інститути, що забезпечують управління суспільством. У цьому контексті політичний режим має безпосередній вплив на правову систему, оскільки її розвиток часто залежить від політичних рішень, що ухвалюються на найвищому рівні державної влади. Цей взаємозв'язок між політичним режимом і правовою системою є одним з основних об'єктів дослідження в галузі правознавства, політичної науки та соціології права.

Особливого значення цей зв'язок набуває в умовах змін у політичному ландшафті, зокрема під час трансформаційних процесів, як-от демократизація, зміни в політичному режимі, перехід від авторитаризму до демократії, або в умовах гібридних політичних режимів, що поєднують елементи як демократичних, так і авторитарних систем. Перехідний період часто супроводжується політичними кризами, які можуть призводити до порушення правових норм і нестабільності правової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання взаємозв'язку між політичним режимом і правовою системою привертає увагу численних дослідників, формуються різні підходи до цього питання. Можна виділити роботи Мартіна Ліпсета [1], Чарльза Тейлора [2], Томаса Фрідмана [3], Ірини Бекешкіної [4], Олексія Гараня [5], Євгена Головахи [4], Віктора Небоженка [4]. Однак, попри значну кількість наукових праць, проблема взаємодії політичного режиму та правової системи ще залишається маловивченою в контексті специфічних трансформаційних процесів, що відбуваються у країнах пострадянського простору та в умовах гібридних політичних систем. Актуальними є визначення основних закономірностей впливу політичних режимів на розвиток правових систем і вивчення можливих шляхів їх інтеграції в демократичний правовий простір,

що сприяє як теоретичному осмисленню процесів політичної та правової трансформації, так і розробленню практичних рекомендацій щодо зміцнення правової держави у країнах з різними політичними режимами.

Метою статті є проведення аналізу впливу різних типів політичних режимів на правову систему та визначення механізмів, через які політичні режими змінюють функціонування правових інститутів.

Виклад основного матеріалу. Зв'язок між політичним режимом і правовою системою має важливі наслідки для функціонування держави й ефективності правового захисту прав і свобод громадян. Політичний режим визначає принципи функціонування правових інститутів, розподіл влади і контроль за її здійсненням. В умовах стабільної демократії правова система зазвичай є незалежною, а суди й інші правові інститути забезпечують захист прав і свобод громадян, виступають «контролером» за діями політичної влади. Демократичний політичний режим передбачає високий рівень незалежності суддів, прозорості правозастосування та підзвітності органів влади. Натомість в авторитарних і тоталітарних режимах правова система часто зазнає серйозних обмежень у своїй незалежності. Судова влада й інші правові органи можуть бути підпорядковані політичному контролю, а законодавство може використовуватися як інструмент політичної репресії або легітимізації авторитарного правління. У таких режимах права людини часто обмежуються, правова система не виконує роль гаранта правопорядку, натомість стає механізмом утримання влади окремими політичними елітами.

Варто зазначити, що вплив політичного режиму на правову систему може бути різним залежно від специфіки конкретної держави. Наприклад, у країнах з гібридними політичними режимами, де поєднуються елементи демократії й авторитаризму, правова система може бути за формою демократичною, але на практиці її незалежність значно обмежена політичними силами, що перебувають при владі. У такому разі правова

система часто стає інструментом, що допомагає утримувати політичну стабільність, але не завжди гарантує справедливість чи рівність перед законом. В авторитарних режимах правова система не має реальної незалежності від політичної влади. Одним з основних механізмів, що визначає взаємозв'язок авторитаризму та правової системи, є використання судової системи як інструменту для зміцнення контролю над суспільством. Судді часто призначаються або затверджуються політичними елітами, а іноді й безпосередньо керівником держави, що призводить до того, що судова влада стає частиною механізму політичного тиску. У таких умовах суди не виконують своєї основної функції – забезпечення правосуддя та захисту прав громадян, натомість вони стають засобом політичних репресій і легітимізації рішень, вигідних панівним колам. Одним із найбільш яскравих прикладів цього є практика країн, де існує політизованість судової влади, коли суди використовуються не для реалізації справедливості, а для збереження наявного режиму. Судові рішення можуть бути політично вмотивованими, наприклад у справах проти представників опозиції. У такому разі правова система зазвичай застосовує жорсткі санкції, а на процесах часто немає належних гарантій для захисту прав обвинувачених.

Ганна Арендт [6] підкреслює, що правова система в авторитарних країнах має тенденцію бути закритою, неконкурентною та відстороненою від реальних потреб суспільства. Інститути правосуддя часто діють на основі політичних вказівок і рідко можуть бути залучені до вирішення питань, що стосуються корупції або порушення прав людини з боку представників влади. Відсутність справедливості і належного правосуддя створює атмосферу безкарності, що значно посилює можливості для зловживань владою та політичних репресій.

Застосування законів під політичне замовлення є характерною рисою авторитарних режимів. У таких системах можна спостерігати тенденцію до ухвалення нормативних актів, що обмежують свободи або дають уряду можливість значно розширити свої повноваження. Наприклад, закони про боротьбу з тероризмом, які використовуються для придушення політичної опозиції, жорсткі регламентації у сфері ЗМІ, що дозволяють цензурувати інформацію й обмежувати свободу слова.

Як зазначає Ганна Арендт, однією з найхарактерніших рис є значна репресивна складова частина правової системи, яка не тільки забезпечує законодавчу підтримку авторитарного правління, але й дозволяє зберігати соціальну та політичну стабільність, перешкоджає будь-яким проявам опору з боку громадян чи опозиції. У країнах з авторитарним режимом навіть вищі інститути правової системи, як-от прокуратура або національні правозахисні організації, часто можуть перебувати під тиском або контролем панівної верхівки, що робить їхню діяльність неефективною в контексті захисту прав людини.

У результаті в умовах авторитарного режиму правова система може стати не тільки інструментом підтримки режиму, що існує, а й механізмом, що знижує рівень довіри до державних інститутів, посилює соціальну нестабільність. У таких країнах відсутність ефективного правосуддя створює перешкоди для розвитку правової свідомості та правової культури громадян.

Тоталітарні режими відрізняються від авторитарних більш жорстким і всеосяжним контролем, який

охоплює навіть найдрібніші аспекти життя громадян, створює систему тотального нагляду та підкорення. Однією з основних характеристик правової системи в тоталітарних режимах є цілковита відсутність її незалежності. Право в таких системах часто є лише інструментом легітимізації влади, а судова система, поліція й інші правові інститути служать для контролю за громадянами та придушення опору. Тоталітарні режими не визнають поділу влади, судова, законодавча та виконавча гілки часто зливаються в єдину структуру, яка підконтрольна одному органу або партії. Це означає, що правова система стає всеохопно підпорядкованою політичним цілям, а її функція полягає не стільки в забезпеченні справедливості, скільки в підтримці режиму, що існує.

У таких системах права людини зазвичай не мають реального захисту. Закони часто розробляються таким чином, щоб не лише придушити будь-яку опозицію, а й створити правові підстави для тотального контролю за громадянами. Судові органи можуть бути використані для того, щоб санкціонувати політичні переслідування, репресії й арешти, зокрема й за участь у демонстраціях або виступах проти влади. Одним із яскравих прикладів є практика, коли суди ухвалюють рішення на основі політичної доцільності за готовими «методичками», а не на основі правових норм.

Генрі Кіссінджер [7] зазначає, що правова система в тоталітарних режимах обмежує громадянські свободи та допускає велику кількість політично мотивованих судових рішень. Наприклад, у часи Йосипа Сталіна всі інститути діяли в єдиному ланцюгу для реалізації політичних замовлень, судові рішення були безпосередньо результатом рішень партії, що визначала, хто є ворогом народу.

У тоталітарних країнах практикується «підконтрольне право», яке не має на меті досягнення реальної справедливості. Одним з основних аспектів цього явища є те, що правова система існує лише для того, щоб контролювати суспільство й узаконити політичні репресії. У судовій практиці часто застосовуються подвійні стандарти, коли одні категорії осіб, що підтримують режим, не піддаються покаранням за серйозні правопорушення, а інші, що виражають незадоволення владою, можуть бути арештовані чи засуджені за мінімальні провини. Карл Шмітт [8], один із найбільш відомих політичних теоретиків, який вивчає тоталітарні режими, вказує на те, що правова система в таких режимах стає інструментом для визначення того, хто є «другом держави», а хто – «ворогом». Право фактично зливається з політичною волею правителя, і це змінює саму сутність права як об'єктивної норми. Ернст Фрідріх Шумахер [9] також відзначає, що правова система в тоталітарних державах часто виступає не як орган, що захищає інтереси громадян, а як засіб підтримки колективної ідеології та забезпечення лояльності до влади. У таких умовах правова система більше нагадує інструмент для нагляду та відстеження всіх аспектів життєдіяльності громадян.

Тоталітарні режими зазвичай здійснюють масові репресії через юридичні механізми. Правова система активно використовує адміністративний і кримінальний кодекси для арештів, катувань, убивств опозиційних активістів, представників етнічних меншин або тих, хто не відповідає ідеологічним вимогам режиму. Сучасні тоталітарні режими, як-от у Північній Кореї, продовжують застосовувати такі методи, де суди виконують лише функцію санкціонування рішень панівної

верхівки, а сама правова система є механізмом політичного контролю.

У демократичних режимах основною метою правової системи є забезпечення прав і свобод громадян, захист від зловживань владою та гарантування рівності перед законом. Демократія як форма правління характеризується високим рівнем політичної та правової участі громадян, а також поділом влади, що запобігає концентрації влади в одних руках. У демократичних країнах правова система покликана бути незалежною, суди – неупередженими, забезпечувати захист прав, а також здійснення ефективного правосуддя на основі принципів правової держави. Розподіл влади між трьома гілками є однією з основних засад демократії, що гарантує уникнення зловживань і концентрації влади. Правова система демократичних держав включає не тільки традиційні суди, але й інші інститути, як-от органи прокуратури, омбудсмени, правозахисні організації, що здатні активно захищати права людини та контролювати законність дій державних органів.

Ще західноєвропейські просвітителі наголошують на важливості захисту природних прав людини, що є основою для створення правової системи демократичної держави. Наприклад, Джон Лок [10] уважав, що люди мають право на життя, свободу і власність, влада повинна бути обмежена законами, які захищають ці права. Відповідно, правова система має бути орієнтована на захист індивідуальних прав і свобод, де суди відіграють ключову роль у забезпеченні правосуддя.

Як стверджує Ганс Кельзен [11], правова система має бути самостійною та незалежною від політичних органів влади, із чітким поділом норм на законодавчі акти та судові рішення. Відповідно, вона не тільки має забезпечувати права громадян, а й діяти в інтересах стабільності та розвитку суспільства загалом.

У демократичних системах правова система завжди має добре розвинену систему правозахисту, яка включає інститути, здатні реагувати на порушення прав людини. Це стосується як національних, так і міжнародних механізмів захисту прав. У багатьох демократичних країнах існують спеціальні правозахисні організації, як-от Amnesty International або Freedom House, які мають можливість проводити моніторинг і оцінювання ситуації із правами людини та давати рекомендації урядам. Окрім того, у межах міжнародних правових механізмів діють інститути, як-от Європейський суд з прав людини або Міжнародний кримінальний суд, що дозволяють громадянам звертатися до міжнародних інстанцій по захист своїх прав.

Роль правової освіти є надважливою в демократичному суспільстві. Значний акцент робиться на навчанні громадян щодо їхніх прав і обов'язків, що дозволяє ефективно захищати свої інтереси. Правова освіта також включає питання, як працює правова система, як здійснювати вплив на законодавчі процеси через участь у виборах чи інші форми політичної активності, як можна використовувати судові органи для захисту своїх прав.

Одним із ключових аспектів демократичних режимів є забезпечення відкритості та прозорості правового процесу. Демократичні держави прагнуть до того, щоб правова система була зрозумілою та доступною для громадян, з можливістю для кожної особи отримати правову допомогу. Це дозволяє уникнути зловживань у правовій практиці та забезпечує рівний доступ до правосуддя для всіх верств населення.

Сучасні політичні режими мають різноманітні характеристики, які визначають взаємодію між полі-

тичною владою та правовою системою. Однією із ключових проблем є зміна ролі правової системи в умовах глобалізації, яка призводить до розвитку нових політичних моделей і правових механізмів. Незважаючи на те, що сучасні політичні режими можуть бути демократичними, авторитарними або гібридними, правова система завжди залишається важливим інструментом для реалізації політичних цілей. Водночас її роль може значно змінюватися залежно від характеру режиму, який домінує в державі.

У сучасних демократичних державах правова система продовжує виконувати важливу роль у забезпеченні прав і свобод громадян, контролі за діяльністю державних органів. Зокрема, в умовах глобалізації й інтеграції роль правових механізмів набуває ще більшого значення. Міжнародне право, наявність міжнародних судів і організацій, як-от Міжнародний суд ООН і Європейський суд з прав людини, створюють додаткові механізми для контролю за дотриманням прав людини. Національні правові системи все більше орієнтовані на інтеграцію цих міжнародних стандартів, що сприяє розвитку правової культури та гарантує більшій рівень захисту громадян.

Окрім того, у демократичних країнах правова система стає важливим інструментом для боротьби з корупцією, забезпечення рівності та справедливості в суспільстві. Антикорупційні закони, незалежні суди, правозахисні організації – усе це служить для забезпечення прозорості в управлінні та контролі за діями влади. Правова система в демократичних країнах також активно працює над забезпеченням рівності перед законом для всіх громадян, незалежно від їхнього соціального статусу, політичних переконань чи національності.

На відміну від демократичних режимів, у сучасних авторитарних і гібридних системах правова система продовжує використовуватися як інструмент для легітимізації влади, забезпечення її стабільності, придушення політичної опозиції, обмеження свободи слова, зборів і асоціацій. Наприклад, у Росії, де спостерігається змішана система з елементами авторитаризму, правова система стає частиною політичної стратегії держави. Суди часто ухвалюють рішення, що підтримують інтереси панівної партії, майже всі важливі політичні процеси, зокрема й вибори та референдуми, здійснюються під суворим контролем держави. У Китаї правова система також використовується як інструмент для підтримки стабільності комуністичної партії. Судова гілка влади у країні підпорядкована уряду, вона практично не має незалежності в ухваленні рішень. Останні зміни в китайському законодавстві також демонструють тенденцію до посилення державного контролю, зокрема через закони про національну безпеку, що дозволяють уряду жорстко реагувати на будь-які форми протесту або незадоволення. Акцентуємо ще раз: використання правових норм для політичних репресій – це характерна риса авторитарних режимів, де законодавство часто переписується для забезпечення інтересів панівних еліт.

Гібридні режими, які поєднують елементи демократії й авторитаризму, створюють особливу ситуацію для розвитку правової системи. Вона тут може демонструвати деяку незалежність, але лише до якогось часу, коли це не суперечить інтересам панівного класу. Вона може виглядати як демократична на поверхні, проте часто її функціонування обмежується політичними чинниками. Прикладом таких режимів є Туреччина, де в останні

роки спостерігається значний тиск на судову систему з боку президента та панівної партії.

У сучасних політичних режимах, особливо авторитарних і гібридних, роль правової системи значно змінюється під впливом цифрових технологій. Інтернет і соціальні мережі стають новим полем для боротьби за свободу слова, інформаційну незалежність і права людини. Багато режимів намагаються обмежити доступ до інформації та використовувати правові механізми для цензури та контролю над цифровими платформами. Проте, поряд із негативними тенденціями, цифровізація правових процесів також відкриває нові можливості для демократизації: використання електронного судочинства й онлайн-платформ для публічного доступу до інформації.

Інтернет-цензура стає важливим аспектом правової системи в авторитарних режимах. У таких країнах, як Іран, Китай, Туреччина, влада активно обмежує доступ до інтернету та блокує доступ до сайтів, що критикують режим. У цьому контексті правова система стає важливим інструментом для обмеження свободи інформації та підтримки стабільності політичного режиму.

Правова система в сучасних політичних режимах є багатогранним інститутом, що здатен як служити інтересам держави та панівної еліти, так і захищати права людини, коли система функціонує в демократичному контексті. Проте навіть у демократичних країнах роль правової системи постійно зазнає змін, спричинених глобалізацією та розвитком нових технологій, що також важливо враховувати під час проведення аналізу її функцій у сучасному світі.

Висновки. Політичний режим має вирішальний вплив на розвиток правової системи. Різні типи політичних режимів – демократичні, авторитарні та гібридні – створюють специфічні умови для функціонування правової системи, що впливає на забезпечення прав і свобод громадян, стабільність і ефективність

держави. Правова система є не лише відображенням політичного режиму, а й важливим інструментом його підтримки.

У демократичних режимах правова система сприяє захисту прав людини, верховенству права, стабільності суспільства через незалежність судів і заохочення громадянської активності. Вона має ключове значення для забезпечення рівності перед законом і справедливості, покликана бути засобом для боротьби з корупцією та забезпечення прозорості в державному управлінні. Важливим аспектом є інтеграція міжнародного права в національні правові системи, що забезпечує додаткові механізми захисту прав людини та дозволяє підтримувати високий рівень правової культури.

В авторитарних і гібридних режимах правова система часто виконує функцію контролю за суспільством й обмеження прав і свобод, зокрема через політичну цензуру, маніпулювання судовою системою та недотримання основних правових принципів. В умовах авторитаризму вона є інструментом для легітимізації влади та придушення політичної опозиції. Суди тут часто захищають інтереси правлячого класу. Гібридні режими, які поєднують елементи демократії й авторитаризму, створюють правові системи, що мають формальний вигляд демократії, але в реальності часто підпорядковані політичним інтересам. Це призводить до обмеження прав і свобод громадян, особливо у сферах, пов'язаних з політичною активністю й опозиційною діяльністю.

Отже, взаємодія між політичним режимом і правовою системою є складним, багатовимірним процесом, де політичний режим безпосередньо визначає напрям розвитку правових інститутів і механізмів. Важливим є те, що правова система не лише відображає політичну ситуацію у країні, але й може слугувати інструментом змін, розвитку правової держави, забезпечення правосуддя, якщо наявні належні умови для її функціонування.

Список використаних джерел

1. Lipset S. M. *Political Man: The Social Bases of Politics*. Garden City, New York : Doubleday, 1960. 432 p.
2. Taylor C. *Modern Social Imaginaries*. Durham : Duke University Press, 2004. 232 p.
3. Friedman T.L. *The World is Flat: A Brief History of the Twenty-First Century*. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2005. 488 p.
4. Демократизація суспільства і розвиток особистості: від тоталітаризму до демократії / Є.І. Головаха та ін. Київ : Наукова думка, 1992. 267 с.
5. Гарань О.В. Від Брежньєва до Зеленського: дилеми українського політолога. Київ : Стилос, 2021. 249 с.
6. Arendt H. *The Origins of Totalitarianism*. New York : Harcourt, Brace & Co., 1951. 477 p.
7. Kissinger H. *Diplomacy*. New York : Simon & Schuster, 1995. 912 p.
8. Schmitt C. *Politische Theologie: Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität*. Berlin : Duncker & Humblot, 2009. 70 p.
9. Schumacher E.F. *Small Is Beautiful: Economics as If People Mattered*. London : Blond & Briggs, 1973. 319 p.
10. Locke J. *Two Treatises of Government*. Cambridge : Cambridge University Press, 1988. 478 p.
11. Kelsen H. *Pure Theory of Law*. Berkeley : University of California Press, 1967. 366 p.

References

1. Lipset, S.M. (1960). *Political Man: The Social Bases of Politics*. Garden City, New York: Doubleday [in English].
2. Taylor, C. (2004). *Modern Social Imaginaries*. Durham: Duke University Press [in English].
3. Friedman, T.L. (2005). *The World is Flat: A Brief History of the Twenty-First Century*. New York: Farrar, Straus and Giroux [in English].
4. Демократизація суспільства і розвиток особистості: від тоталітаризму до демократії / Ye.I. Holovakha, I.E. Bekeshkina, & V.S. Nebozhenko (1992). Kyiv: Naukova Dumka [in Ukrainian].
5. Haran, O.V. (2021). *Vid Brezhniewa do Zelenskoho: Dylmy ukraïnskoho politoloha*. Kyiv: Stylos [in Ukrainian].
6. Arendt, H. (1951). *The Origins of Totalitarianism*. New York: Harcourt, Brace & Co [in English].
7. Kissinger, H. (1995). *Diplomacy*. New York: Simon & Schuster [in English].
8. Schmitt, C. (2009). *Politische Theologie: Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität*. Berlin: Duncker & Humblot [in German].
9. Schumacher, E.F. (1973). *Small Is Beautiful: Economics as If People Mattered*. London: Blond & Briggs [in English].

10. Locke, J. (1988). *Two Treatises of Government*. Cambridge: Cambridge University Press [in English].
11. Kelsen, H. (1967). *Pure Theory of Law*. Berkeley: University of California Press [in English].

Kozachenko Roman,

Lecturer at the Department of Social and Humanitarian Disciplines of Faculty № 1

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0643-3945>

**POLITICAL REGIME AND ITS IMPACT ON THE DEVELOPMENT
OF THE LEGAL SYSTEM**

The article explores the relationship between political regimes and the development of the legal system, which is a crucial aspect of modern political science and law. Special attention is given to analyzing the impact of different types of political regimes – democratic, authoritarian, and hybrid – on the formation, functioning, and transformation of legal institutions. It is noted that political regimes shape the nature of legal regulation through their influence on legislative, executive, and judicial branches of government, as well as on the overall legal culture in society. The role of the legal system is defined as a tool for ensuring state stability, controlling society, or guaranteeing citizens' rights and freedoms. The article examines how democratic regimes create conditions for the protection of human rights and the rule of law, implemented through the independence of the judiciary, transparency in law enforcement, and accountability of public authorities. In democratic societies, the legal system aims to ensure equality before the law, protect citizens' rights, and prevent abuses of power. Significant attention is paid to the role of international legal standards, which contribute to integrating national legal systems into the global legal framework. In contrast, in authoritarian and hybrid regimes, the legal system is often used as a tool to maintain power and restrict citizens' rights and freedoms. In such contexts, legislation is frequently employed for political repression, and judicial power is subordinated to political control. It is noted that hybrid regimes combine elements of democracy and authoritarianism, creating the appearance of democratic institutions while effectively undermining their genuine independence. These systems are primarily aimed at maintaining political stability by limiting information freedom and citizens' political activity. The conclusion emphasizes that the interaction between political regimes and the legal system is a dynamic and multidimensional process that determines the directions of state development, its stability, and the level of human rights protection. The article also highlights the importance of international cooperation in the legal sphere, particularly the integration of international standards into national legal systems. These processes are critically important for countries undergoing political transformation, such as post-Soviet states or countries with hybrid political regimes.

Key words: political regime, legal system, democracy, authoritarianism, hybrid regimes, human rights, legal reforms.

Надіслано до редколегії 17.12.2024